MARIA-ALEXANDRINA TOMOIAGĂ

METAFORELE CONCEPTUALE ÎN LIMBA ROMÂNĂ CONTEMPORANĂ

0. În lingvistica integrală, natura creației metaforice în limbaj este similară ca finalitate cu natura limbajului, vizând crearea unor conținuturi semnificaționale noi și „evidențierea caracterului fundamental de *creație* inerent esenței cognitive a limbajului" (Coșeriu 1952/2009, p. 179). Studiul *Creația metaforică în limbaj* (*ibidem*) anunță foarte de timpuriu o schimbare esențială de viziune asupra fenomenului metaforic, a cărui finalitate nu este figurativă sau 'expresivă', în sens retoric, ci este o „încercare de a clasifica realitatea" și „o cunoaștere prin *imagini*" (*ibidem*). Fiind creatoare de noi conținuturi de cunoaștere, *i.e.* de semnificați, metafora nu are o finalitate la nivelul expresiei, ca 'ornament' al acesteia, ci se constituie ea însăși în expresie și conținut al unui fapt experiențial nou, care nu poate fi surprins în alt mod. Cu alte cuvinte, „competența metaforică se întemeiază *pe acelaşi principiu* [al creativității vorbirii în general – nota n]" (Borcilă 2002–2003, p. 67) și întrebuințează „elemente care au fost deja «sintetizate», *prin aceeași operație fundamentală a minții umane*" (*ibidem*).

Un prim punct de confluență între teoria integralistă coșeriană și cea cognitivistă din a doua generație[1], de sorginte lakoviană, se regăsește în importanța acordată metaforei „convenționale" (Lakoff–Johnson 1980/1985), „din viața cotidiană" sau „prin care trăim"[2], dintr-o „perspectivă «nonretorică»" (Borcilă 2002–2003, p. 53): amândouă concepțiile acordă metaforei o funcție esențial 'cognitivă'. În plus, atât semantica cognitivă[3], cât și lingvistica integrală pornesc de la premisa că metafora nu este doar apanajul „zeilor și al eroilor" (Coșeriu 1952/2009, p. 178), ci „este prezentă pretutindeni în viața de fiecare zi, nu doar în limbaj, ci și în gândire și acțiune" (Lakoff–Johnson 1980/1985, p. 13[4]).

---

[1] Prima generație de științe cognitive cunoaște apogeul în perioada anilor '50–'60, avându-i ca reprezentanți pe J. A. Fodor, Z. Phylyshyn, J. McCarty etc., direcția principală a celei de-a doua generații cognitiviste îi are în frunte pe G. Lakoff și M. Johnson, în anii '80, iar cea de-a treia generație de cognitiviști este reprezentată, după anul 2000, de J. Zlatev, G. Sonesson, E. Itkonen, C. Sinha, M. Tomasello etc. (vezi Faur 2013a, *passim*).

[2] Titlul original din limba engleză, *Metaphors We Live By*, a fost tradus în limba franceză *Les métaphores dans la vie quotidienne*.

[3] Vezi și Coseriu 1990/2000, pentru o abordare critică asupra semanticii cognitive.

[4] Toate citatele din Lakoff–Johnson 1980/1985 și Kövecses 2010 sunt în traducerea noastră.

DACOROMANIA, serie nouă, XX, 2015, nr. 1, Cluj-Napoca, p. 55–67

BDD-A20084 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 3.239.59.193 (2024-03-19 09:50:05 UTC)

În explicarea rolului cardinal pe care metaforele ‘convenționale’ îl au în vorbirea cotidiană, semanticienii cognitiviști se sprijină pe justificarea prezenței metaforei în sistemul conceptual: „Sistemul nostru conceptual obișnuit, care ne ajută să gândim și să acționăm, este de natură fundamental metaforică”[5] (Lakoff–Johnson 1980/1985, p. 14). Schimbarea de viziune pe care o propun cognitiviștii americani constă, în primul rând, în situarea metaforei la un nivel conceptual, care „joacă un rol central în definirea realității noastre cotidiene” (*ibidem*.). Se consideră că modul în care funcționează sistemul conceptual se reflectă în vorbirea cotidiană, care stă mărturie asupra modului metaforic în care gândim și vorbim. Gândirea metaforică este prezentă în permanență, în orice circumstanțe și la toți vorbitorii, întrucât foarte multe dintre conceptele cu care operăm în viața noastră cotidiană sunt fie abstracte, fie insuficient de clar definite, cum ar fi emoțiile, ideile, timpul ș.a. (*ibidem*, p. 125), astfel încât ne vedem obligați să facem apel la alte concepte, delimitate mai precis, în orientarea spațială, în desemnarea obiectelor, a sentimentelor sau a relațiilor noastre interumane. Cu alte cuvinte, finalitatea metaforei trece dincolo de granițele limbajului, justificându-se dincolo de acesta, „la un nivel mult mai adânc, al gândirii” și configurând „ceea ce înseamnă realitatea pentru fiecare dintre noi” (*ibidem*, p. 156).

În viziunea cognitivistă, „esența metaforei” constă în „a permite înțelegerea a ceva (și a experimenta acel ceva) în termenii a ceva diferit”[6] (*ibidem*, p. 15), ca în exemplul DISCUȚIA ÎNSEAMNĂ RĂZBOI. Astfel, metafora conceptuală presupune înțelegerea domeniului conceptual A, DISCUȚIE, în termenii domeniului conceptual B, RĂZBOI, *domeniu conceptual* însemnând „orice organizare coerentă a experienței” (Kövecses 2010, p. 4). Cele două domenii care contribuie la constituirea metaforei conceptuale sunt *domeniul sursă*, cel care este bine delimitat, și *domeniul țintă*, cel care se urmărește a fi desemnat.

Natura *metaforelor conceptuale* sau a *conceptelor metaforice* (cum sunt denumite metaforele conceptuale în Lakoff–Johnson 1980/1985), precum și înțelegerea modului în care funcționează sistemul nostru conceptual devin accesibile prin studierea expresiilor lingvistice[7]. Expresiile metaforice sunt, astfel, o oglindire, o replică a modului nostru de a gândi: „expresiile lingvistice (*i.e.* modul de a vorbi) sunt manifestări ale metaforelor conceptuale (*i.e.* moduri de a gândi)”[8] (Kövecses 2010, p. 7).

---

[5] „Notre système conceptuel ordinaire, qui nous sert à penser et à agir, est de nature fondamentalement métaphorique” – Lakoff–Johnson 1980/1985, p. 14.

[6] „L’essence d’une métaphore est qu’elle permet de comprendre quelque chose (et d’en faire l’expérience) en termes de quelque chose d’autre” – Lakoff–Johnson 1980/1985, p. 15.

[7] Spre deosebire de metaforele din vorbire, în cazul metaforelor poetice nu se poate vorbi de o corespondență cu metaforele convenționalizate de la nivelul conceptual; vezi Faur 2012.

[8] „[…] the linguistic expressions (*i.e.*, ways of talking) make explicit, or are manifestations of, the conceptual metaphors (*i.e.* ways of thinking) […]” – Kövecses 2010, p. 7.

BDD-A20084 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 3.239.59.193 (2024-03-19 09:50:05 UTC)

Cercetările contemporane referitoare la fenomenul metaforic se situează la doi poli diferiți, sesizați şi de către C. Müller (2008, p. 54), respectiv, unul care consideră metafora ca fiind de natură „lingvistică", iar celălalt, care o apreciază ca având o natură „cognitivă", conducând astfel la încadrarea acestor cercetări în două 'teorii' diferite, una a metaforei 'lingvistice' şi alta, a metaforei 'cognitive'. În opinia noastră, fundamentată pe principiile lingvisticii integrale, o astfel de dihotomie, lingvistic/cognitiv, nu se justifică, pentru că metafora este atât un fenomen cognitiv, cât şi unul lingvistic. Din punctul nostru de vedere, nu putem separa lingvisticul de conceptual, dar nici conceptualul de lingvistic, întrucât conceptualul ia naştere în spațiul semnificativ al limbajului (vezi şi Tomoiagă 2013, p. 208), iar limbajul, în latura sa esențială, reprezintă, de fapt, conceptualizare.

A susține că metafora nu este exclusiv de natură lingvistică este absolut justificat, iar acesta este unul dintre motivele pentru care cercetarea noastră se deschide spre abordările semanticii cognitive. Dincolo de aceasta însă, a situa metafora conceptuală în amonte față de metafora lingvistică şi, mai mult, a considera conceptualizarea ca fenomen 'prestabilit' care 'generează' expresii lingvistice duce la compromiterea creativității lingvistice şi la neglijarea limbajului ca *energeia* (Faur 2013a, b; Zlatev 2011).

1. Studiul nostru urmăreşte modul în care se configurează metaforele conceptuale în vorbirea în limba română, pornind de la o circumscriere la nivelul conceptual-semnificațional. Drept urmare, cercetarea noastră a avut ca punct de pornire constituirea unui corpus[9] de metafore din limba română contemporană, care se regăseşte sub o formă autentică în spațiul virtual al internetului, mai precis pe diverse forumuri, bloguri şi rețele de socializare. Analiza întreprinsă a relevat faptul că taxonomia metaforelor conceptuale, propusă de G. Lakoff şi M. Johnson (1980/1985), respectiv *metafore structurale*, *metafore orientaționale* şi *metafore ontologice*, grupate după „funcțiile lor cognitive" (Kövecses 2010, p. 37), este una prea largă şi nu surprinde dimensiunea culturală[10] specifică fenomenelor studiate. În urma sintetizării ocurențelor metaforice din corpusul nostru, sub forma unor metafore conceptuale, prin care două domenii diferite sunt aduse împreună, am identificat 49 de metafore conceptuale. În funcție de relația dintre sursă şi țintă, dar şi de finalitatea lor cognitivă, le-am clasificat în: 1. metafore conceptuale de *ființare*, 2. metafore conceptuale de *concretizare* şi 3. metafore conceptuale de *resistematizare*.

1.1. Metafore conceptuale de ființare. În prima categorie de metafore conceptuale se regăsesc acelea în care se proiectează de la domeniul sursă la domeniul

[9] Varianta integrală a corpusului se regăseşte în Tomoiagă 2014. În studiul de față vom reda doar unele exemple, ilustrative în cadrul argumentării noastre.

[10] Pentru o viziune mai aprofundată asupra modului în care fenomenul cultural se reflectă în teoria metaforei conceptuale, vezi Dobrovol'skij–Piirainen 2005, Ibarretxe-Antuñano 2013, Kövecses 2005, Yu 2008.

BDD-A20084 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 3.239.59.193 (2024-03-19 09:50:05 UTC)

țintă aspecte ale unor entități vii, care sunt, pe de o parte, plante, în metaforele conceptuale de *simplă ființare*, iar, pe de altă parte, ființe umane, în metaforele conceptuale *personificatoare*.

a. Metaforele conceptuale de *simplă ființare* sunt următoarele:

DISCUȚIA ESTE PLANTĂ,
IDEILE SUNT PLANTE,
RELAȚIA INTERUMANĂ ESTE PLANTĂ,
SENTIMENTELE SUNT PLANTE.

Schemele imagistice care se transferă de la domeniul sursă, PLANTĂ, la domeniile țintă au în prim plan dimensiuni referitoare la evoluția vegetală, modul în care intervenția umană poate influența această evoluție vegetală, dar şi dimensiuni privitoare la aspectul plantelor.

b. Metaforele conceptuale prin care domeniul țintă este *personificat* au, la rândul lor, alte două subcategorii: *personificare generală* şi *personificare particulară*.

i. În prima subcategorie sunt incluse metafore conceptuale precum:

DISCUȚIA (VORBA) ESTE FIINȚĂ UMANĂ,
IDEILE SUNT OAMENI,

în care transferul imagistic de la domeniul sursă, cel uman, la domeniul țintă surprinde aspecte general umane, precum cele fiziologice, emoționale sau corporale.

ii. Personificarea particulară, în schimb, orientează înspre o anumită categorie umană, cu particularități distincte – INAMICI/DUŞMANI:

DISCUȚIA (VORBA) ESTE UN INAMIC
GÂNDURILE SUNT INAMICI
SENTIMENTELE SUNT INAMICI/DUŞMANI

Proiecția metaforică prin care se realizează metaforele conceptuale de personificare particulară reține dimensiunea violenței, a dominării sau a distrugerii pe care inamicul o exersează față de adversarul său.

1.2. Metafore conceptuale de concretizare. Prin metaforele conceptuale de concretizare, domeniul sursă transferă domeniului țintă repere concrete referitoare la mişcare (subtipul a, *motorie*), la simțuri (subtipul b, *senzorială*) şi la organizarea internă (subtipurile c şi d, *structurală* şi *structural-descriptivă*).

a. *Concretizarea motorie* cuprinde metafore conceptuale precum:

A ANALIZA/A GÂNDI/A PLANIFICA ÎNSEAMNĂ A MUNCI,
A DISCUTA ÎNSEAMNĂ A MUNCI,
CONFLICTUL ESTE MUNCĂ,
DISCUȚIA ESTE O CĂLĂTORIE,
DISCUȚIA/VORBA ESTE FLUID,
DISCUȚIA ESTE LUPTĂ,
DISCUȚIA (AGRUMENTELE, VORBELE) ÎNSEAMNĂ MIŞCARE,

BDD-A20084 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 3.239.59.193 (2024-03-19 09:50:05 UTC)

IDEILE SUNT FLUIDE,
RELAȚIA INTERUMANĂ ESTE FLUID,
RELAȚIA INTERUMANĂ ESTE UN APARAT,
SENTIMENTELE SUNT FLUIDE,
SENTIMENTUL ESTE MIȘCARE,
VIAȚA ESTE O CĂLĂTORIE.

Domenii țintă complexe, care includ operații intelectuale, stări sufleteşti, relații interumane, viața în general, dar chiar şi dialogul dintre oameni dobândesc o latură concretă dinamică. Aspectele dinamice transferate dinspre mişcare, activități care presupun mişcarea, precum munca sau călătoria, oferă posibilitatea de a observa evoluția unor domenii dificil de evaluat din acest punct de vedere. Chiar şi domeniile sursă, precum fluidele şi aparatele, dețin aceleaşi proprietăți mecanice ale mişcării, permițând astfel raportarea la domenii țintă complexe din unghiul evoluției lor.

b. *Concretizarea senzorială* are ca punct de plecare domenii țintă ale simțurilor prin intermediul cărora intrăm în contact cu realitatea din jurul nostru, precum cel gustativ sau cel tactil. Apelul la simțuri facilitează, în acest caz, posibilitatea de a realiza o conexiune între domenii țintă pe care le cunoaştem în urma experiențelor emoționale şi domenii sursă pe care le percepem fizic, prin interacțiunea corpului nostru cu lumea din jur:

CONȚINUTUL (LINGVISTIC) ÎNSEAMNĂ GUST,
DISCUȚIA ÎNSEAMNĂ CONTACT FIZIC,
RELAȚIA INTERUMANĂ ESTE CONTACT FIZIC,
SENTIMENTUL ESTE CĂLDURĂ,
SENTIMENTUL (STAREA PSIHICĂ) ESTE STARE FIZIOLOGICĂ,
SUPĂRAREA ESTE GREUTATE.

c. Metaforele de *concretizare structurală* iau naştere din nevoia atribuirii unei structuri interne mai solide sau mai apropiate de experiența umană cotidiană. Din această categorie fac parte exemple cum ar fi:

DISCUȚIA (ARGUMENTUL) ESTE CONSTRUCȚIE,
IDEILE SUNT CONSTRUCȚII,
RELAȚIA INTERUMANĂ ESTE CONSTRUCȚIE,
VIAȚA ESTE O ZI,
VIAȚA ESTE UN AN.

d. Metaforele conceptuale *structural-descriptive* ar putea fi considerate drept o subclasă a metaforelor de concretizare, care aduc o specificare ulterioară, CORP *SOLID*, MATERIAL *TEXTIL*:

DISCUȚIA (VORBA) ESTE CORP SOLID,
RELAȚIA INTERUMANĂ ESTE MATERIAL TEXTIL,
VORBELE SUNT FIBRE TEXTILE.

BDD-A20084 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 3.239.59.193 (2024-03-19 09:50:05 UTC)

1.3. Metafore conceptuale de resistematizare. Spre deosebire de metaforele conceptuale de concretizare structurală care, la rândul lor, oferă organizare internă domeniilor țintă, metaforele de resistematizare nu au ca finalitate dimensiunea concretă, ci doar reorganizarea după structura unui domeniu sursă diferit. Astfel de metafore conceptuale au ca domeniu țintă OMUL, asupra căruia se proiectează diferite scheme imagistice, în funcție de domeniul sursă la care se apelează, în exemple precum:

OMUL ESTE ALIMENT,
OMUL ESTE ANIMAL,
OMUL ESTE CONSTRUCȚIE,
OMUL ESTE CORP SOLID,
OMUL ESTE FLUID,
OMUL ESTE MATERIAL TEXTIL,
OMUL ESTE METAL (OBIECT DIN METAL),
OMUL ESTE NATURĂ,
OMUL ESTE PLANTĂ,
OMUL ESTE SOL,
OMUL ESTE UN APARAT,
OMUL ESTE VEHICUL.

2. Domenii

2.1. Domenii-țintă recurente în limba română contemporană. Modul în care vorbitorii denumesc şi ordonează realitatea din jur prin procesul metaforic, creativ şi cognitiv, este surprins de Eugeniu Coşeriu (1952/2009) prin referirea la câteva paliere ontologice foarte asemănătoare cu Marele lanț al ființei (vezi şi Borcilă 1997, 2002–2003) ce se regăseşte la semanticienii cognitivişti (Lakoff–Turner 1989). Un prim palier al domeniilor țintă, în viziunea coşeriană, aparține fenomenelor şi aspectelor naturii, altul, plantelor, urmat de cel al animalelor, iar, în cele din urmă, este situat palierul ființei umane şi preocupările sale fizice şi psihice:

> „Omul cunoaşte şi desemnează metaforic fenomene şi aspecte ale naturii, plante şi animale, produsele şi activitățile sale proprii, instrumentele pe care le fabrică pentru munca sa. [...] Bucuria, tristețea, durerea şi frica omului, modul său de a considera lumea, toate acestea se reflectă în cuvânt, în actul de creație lingvistică" (Coşeriu 1952/2009, p. 193, 195).

În urma unei atente analize asupra corpusului de metafore din limba română contemporană, am identificat cinci domenii țintă recurente, pe care le vom reda în *Tabelul 1*. Dacă avem în vedere felurile de ființe şi ierarhia acestora din versiunea 'de bază' a Marelui lanț al ființei, putem constata că desemnarea metaforică se orientează, la vorbitorii români contemporani, în special către cel mai înalt nivel al acestuia, ființa umană.

BDD-A20084 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 3.239.59.193 (2024-03-19 09:50:05 UTC)

Tabelul 1

Domeniile-țintă ale metaforelor conceptuale atestate în limba română contemporană

Nr. crt.	Domeniu-țintă	Metafore conceptuale (MC)	Tipuri de metafore conceptuale
1.	**Omul**	OMUL ESTE ALIMENT OMUL ESTE ANIMAL OMUL ESTE CONSTRUCȚIE OMUL ESTE CORP SOLID OMUL ESTE FLUID OMUL ESTE MATERIAL TEXTIL OMUL ESTE METAL (OBIECT DIN METAL) OMUL ESTE NATURĂ OMUL ESTE PLANTĂ OMUL ESTE SOL OMUL ESTE UN APARAT OMUL ESTE VEHICUL	MC de **resistematizare**
2.	**Viața în general**	VIAȚA ESTE O CĂLĂTORIE	MC de **concretizare motorie**
		VIAȚA ESTE O ZI VIAȚA ESTE UN AN	MC de **concretizare structurală**
3.	**Viața intelectuală**	IDEILE SUNT PLANTE	MC de **simplă ființare**
		IDEILE SUNT OAMENI	MC de **personificare generală**
		GÂNDURILE SUNT INAMICI	MC de **personificare particulară**
		A ANALIZA / A GÂNDI / A PLANIFICA ÎNSEAMNĂ A MUNCI IDEILE SUNT FLUIDE	MC de **concretizare motorie**
		IDEILE SUNT CONSTRUCȚII	MC de **concretizare structurală**
4.	**Viața sentimentală**	SENTIMENTELE SUNT PLANTE	MC de **simplă ființare**
		SENTIMENTELE SUNT INAMICI/DUȘMANI	MC de **personificare particulară**
		SENTIMENTELE SUNT FLUIDE SENTIMENTUL ESTE MIȘCARE	MC de **concretizare motorie**
		SENTIMENTUL ESTE CĂLDURĂ SENTIMENTUL (STAREA PSIHICĂ) ESTE STARE FIZIOLOGICĂ SUPĂRAREA ESTE GREUTATE	MC de **concretizare senzorială**
5.	**Viața socială**	DISCUȚIA ESTE PLANTĂ RELAȚIA INTERUMANĂ ESTE PLANTĂ	MC de **simplă ființare**
		DISCUȚIA (VORBA) ESTE FIINȚĂ UMANĂ	MC de **personificare generală**
		DISCUȚIA (VORBA) ESTE UN INAMIC	MC de **personificare particulară**

BDD-A20084 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 3.239.59.193 (2024-03-19 09:50:05 UTC)

		A DISCUTA ÎNSEAMNĂ A MUNCI CONFLICTUL ESTE MUNCĂ DISCUȚIA ESTE O CĂLĂTORIE DISCUȚIA / VORBA ESTE FLUID DISCUȚIA ESTE LUPTĂ DISCUȚIA (AGRUMENTELE, VORBELE) ÎNSEAMNĂ MIȘCARE RELAȚIA INTERUMANĂ ESTE FLUID RELAȚIA INTERUMANĂ ESTE UN APARAT	MC de **concretizare motorie**
		CONȚINUTUL (LINGVISTIC) ÎNSEAMNĂ GUST DISCUȚIA ÎNSEAMNĂ CONTACT FIZIC RELAȚIA INTERUMANĂ ESTE CONTACT FIZIC	MC de **concretizare senzorială**
		DISCUȚIA (ARGUMENTUL) ESTE CONSTRUCȚIE RELAȚIA INTERUMANĂ ESTE CONSTRUCȚIE	MC de **concretizare structurală**
		DISCUȚIA (VORBA) ESTE CORP SOLID RELAȚIA INTERUMANĂ ESTE MATERIAL TEXTIL VORBELE SUNT FIBRE TEXTILE	MC de **concretizare structural-descriptivă**

Cu toate că expresivitatea vorbirii noastre se aplică tuturor lucrurilor pe care le intuim şi le cunoaştem, este dificil de trecut cu vederea caracterul antropocentric în care se orientează creația metaforică în corpusul analizat de noi. Cele cinci domenii-ţintă identificate au în comun ființa umană, vizând atât omul în general, cât şi viața omului cu particularitățile sale: viața intelectuală, viața sentimentală şi viața socială. Acest antropocentrism al desemnării metaforice a fost pregnant definit de către Eugeniu Coşeriu, care situează la baza creației lingvistice sentimentele, trăirile şi modul omului de a se raporta la lume:

> „Bucuria, tristețea, durerea şi frica omului, modul său de a considera lumea şi atitudinea lui față de lume, toate acestea se reflectă în cuvânt, în actul de creație lingvistică" (Coşeriu 1952/2009, p. 195).

Dacă observăm cu atenție metaforele conceptuale prin care se desemnează omul, acestea sunt de resistematizare; omul dobândeşte o altă structură: de aliment, animal, construcție etc. Expresii metaforice precum: „Eşti *o bomboană* când vrei!" (Tomoiagă 2014, nota 4), „Eşti *o femeie* bătrână şi *acră*." (*ibidem*, nota 2), „*Fiară* ce eşti!" (*ibidem*, nota 38), „Ia *ciuleşte* bine urechile, mă dragă!" (*ibidem*, nota 87), sunt dovezi ale caracterului mereu insolit al intuiției umane, care impune selectarea unor imagini din alte domenii, în vederea desemnării lui.

În ceea ce priveşte viața umană, metaforele de concretizare şi cele de ființare selectează imagini mult mai bine fixate, din domenii mai accesibile contemplării directe. Viața omului în general, cu etapele sale şi cu specificul său, viața intelectuală, care se manifestă prin idei şi gânduri, sentimentele cu toată diversitatea lor, relațiile interumane şi discuțiile dintre oameni sunt desemnate metaforic atât ca ur-

BDD-A20084 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 3.239.59.193 (2024-03-19 09:50:05 UTC)

mare a sesizării unor aspecte inedite, cât şi ca urmare a caracterului inițial 'inefabil' al acestora. De foarte multe ori determinarea directă se dovedeşte a fi nu doar insuficientă, ci chiar incapabilă de a orienta un semnificat virtual spre lumea reală a sentimentelor, de pildă, aşa încât 'saltul' furnizat de o schemă imagistică din alt domeniu de cunoaştere rămâne singura soluție pentru desăvârşirea lui *onomasein* şi a lui *legein*.

2.2. Domenii-sursă recurente în limba română contemporană. Domeniile sursă pe care le-am identificat în urma analizei corpusului de metafore selectat de noi sunt înscrise în Tabelul 2, iar ierarhia lor nu este arbitrară, ci corespunde Marelui lanț al ființei. Astfel, pe treapta inferioară am încadrat *mineralele, rocile, solurile*, urmate de *corpuri, obiecte şi materiale*, pe o treaptă superioară acestora am introdus *plantele*, cărora le succed *animalele*, în timp ce la palierele superioare am regăsit *omul* şi *cosmosul*. Proiecția de la sursă la țintă se realizează atât direct, identificându-se un anumit exemplar al domeniului-sursă cu unul din domeniul-țintă, după criterii ce țin de aspect sau comportament, cât şi în mod indirect, asociindu-se anumite particularități ale domeniului sursă cu cele ale țintei.

Tabelul 2

Domeniile-sursă ale metaforelor conceptuale atestate în limba română contemporană

Nr. crt.	Marele Lanț al Ființei	Domenii-sursă
6.	**Cosmos**	**natură** **timp**
5.	**Om**	**om/ființă umană** – ființă umană particulară: **inamic/dușman** – activități specifice ființei umane: **călătorie, luptă, muncă** – aspecte fiziologice: **aliment, gust, stare fiziologică**
4.	**Animale**	**animale**
3.	**Plante**	**plante**
2.	**Corpuri, obiecte, materiale**	– corpuri: – tipuri: **corp solid, fluid** – proprietăți: **căldură, contact fizic, greutate, mişcare** – obiecte, materiale – obținute prin intervenție umană: **aparat, construcție, fibre textile, materiale textile, vehicul**
1.	**Minerale, roci, soluri**	**metal** **sol**

În prima categorie, a *mineralelor*, *rocilor* şi a *solurilor*, se regăsesc în corpusul nostru *metalele* şi *solul*, domenii sursă pentru desemnarea metaforică a *omului*. De la domeniul sursă *metal*, la domeniul țintă *om*, se proiectează, pe de o parte, direct, aspecte ce țin de proprietățile fizice ale unor metale, ca în exemplul *magnet* – „Sunt *un magnet* de fete" (Tomoiagă 2014, nota 160). Cele două domenii sunt aduse împreună însă şi în mod indirect, prin diferite particularități ale metalelor, asociate omului: proprietățile metalelor („Pfoai, *am ruginit*. După juma'

BDD-A20084 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 3.239.59.193 (2024-03-19 09:50:05 UTC)

de bere m-a buşit durerea de cap", *ibidem*, nota 161) sau modul de prelucrare a metalelor („Dacă pe Moni *am cizelat*-o, pe Irina o formez ca om", *ibide*m, nota 164). În ceea ce priveşte domeniul sursă *sol*, particularităţile acestuia se proiectează asupra ţintei doar indirect, după aspectul solului („Ce om *buruienos*!", *ibidem*, nota 205), conţinutul solului („Augustin, eşti *praf şi pulbere* la gramatica limbii române!", *ibidem*, nota 211) şi modul în care omul intervine asupra solului („Te *sapă* colegii?", *ibidem*, nota 215).

Elementele din cel de-al doilea palier al Marelui lanţ se regăsesc ca domeniu sursă în corpusul nostru sub forma *corpurilor*, a *obiectelor* şi a *materialelor*. Ca tipuri de corpuri, se regăsesc cele *solide* şi *fluidele*. Corpurile solide constituie domeniul sursă pentru *om* şi pentru *discuţie*: „Piţurcă, *om sucit*!" (*ibidem*, nota 117) „Băsescu e *inflexibil*. Nu fac un buget pentru 10% dintre români" (*ibidem*, nota 119), „*Replici tăioase* în Parlament" (*ibidem*, nota 719), „Mi-a zis şi băiatul *cuvinte grele*" (*ibidem*, 721), selectându-se aspecte şi proprietăţi ale acestora. Fluidele sunt domeniu sursă pentru *om* („*Ard* de nerăbdare să ajung la ţară", *ibidem*, nota 126), *idei* („Liviu Dragnea, stăpânul laboratorului unde *clocotesc* toate *ideile* de resecţionare teritorial administrativă a ţării…", *ibidem*, nota 323), *sentimente* („Cred că *s-au diluat sentimentele* lui Ioan Andone pentru Dinamo", *ibidem*, nota 387), *discuţie* („Adică după ce că vin să *vă ascult aburelile*, să vă mai şi plătesc pentru asta?", *ibidem*, nota 609) şi *relaţii interumane* („La o echipă nouă, *relaţiile se încheagă* greu", *ibidem*, nota 662). Proprietăţile corpurilor, precum *căldura*, *contactul fizic*, *greutatea* şi *mişcarea* se constituie, la rândul lor, în sursă pentru diferite domenii-ţintă: *sentimentele*, *discuţia* şi *relaţiile interumane*.

Obiectele şi materialele (*aparate, construcţii, fibre textile, materiale textile, vehicule*) obţinute prin intervenţia umană reprezintă un domeniu sursă foarte fecund, contribuind în special la desemnarea *sentimentelor* şi a *relaţiilor interumane*, dar şi la cea a *omului* şi a *ideilor*. În proiecţia metaforică se ţine seama de componentele acestor obiecte şi materiale („Fetelor, oficial mi s-au terminat *bateriile*", *ibidem*, nota 218), de structură („Am adăugat la *temelia dialogului* nostru proverbul bun şi înţelept de mai sus.", *ibidem*, nota 696), de funcţionare („*M-am deconectat* eu […] spre finalul vacanţei", *ibidem*, nota 220) sau de proprietăţi („Cine este de vină când *relaţia se destramă*?", *ibidem*, nota 724).

Plantele reprezintă un domeniu foarte bine delimitat, cu care omul interacţionează în permanenţă, cunoscând şi intuind multe dimensiuni ale acestuia, precum: diversele specii, stadiile evoluţiei vegetale, aspectul, părţile componente sau modul în care se transformă, evoluează în funcţie de intervenţia umană. Diferitele proprietăţi ale plantelor se proiectează asupra *omului*, *ideilor*, *sentimentelor* sau *relaţiei interuma-ne*, în vederea fructificării unor tipare imagistice bine conturate în acest domeniu vegetal: „Beat şi grăbit, un şofer *a secerat* trei tineri într-o staţie de autobuz" (*ibidem*, nota 203), „Când e *sământă de ceartă*, hop şi voi…" (*ibidem*, nota 549), „În mai puţin de o secundă mi-*a încolţit o idee*" (*ibidem*, nota 274).

Palierul animalelor este extrem de productiv ca domeniu sursă în creaţia metaforică, în special pentru desemnarea fiinţei umane, atât în mod direct, când

BDD-A20084 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 3.239.59.193 (2024-03-19 09:50:05 UTC)

specia animalieră devine sursă pentru om, cât şi în mod indirect, când anumite acțiuni specifice animalelor, părțile corpului animal, aspectele fizice, organizarea în grup sau locul de adăpost sunt proiectate asupra omului. Cele mai numeroase ocurențe sunt cele în care omul este asociat direct cu animalul, selectându-se particularități de comportament sau de înfățișare, cu un tipar asociativ puternic: „Ce bine e când eşti *parazit* al banului public!" (*ibidem*, nota 65), „Eşti *un păduche* şi nu ai relațiile mele!" (*ibidem*, nota 66), „Au arestat şi polițiştii *nişte plevuşti*" (*ibidem*, nota 67), „Eşti *un porc*!" (*ibidem*, nota 68), „Ce vrei, *potaie*?" (*ibidem*, nota 69) etc.

Domeniul sursă *om* este unul foarte complex şi are trei subdiviziuni: *omul* ca sursă directă, *activități specifice omului* şi *fiziologia umană*. Omul, trăsăturile sale, etapele vieții sale, modul său de comportament devin sursă directă pentru idei („Este o *idee seducătoare*...", *ibidem*, nota 289), gânduri („*Mă bate gândul* să cer cetățenia italiană", *ibide*m*,* nota 299), sentimente („Vă voi spune, totuşi, că *m-a gâtuit emoția* când l-am auzit vorbind despre un anumit profesor", *ibidem*, nota 362) şi discuție („*Cuvintele* lui *m-au lovit* tare", *ibidem*, nota 586). Activitățile specifice omului, precum *călătoria*, *munca* sau *acțiunea* devin sursă pentru viață („Consider că ați avut *un parcurs* frumos *în viață*, reuşind să îmbinați activitatea de universitar cu cea de scriitor", *ibidem*, nota 246), gândire („Ce *intrigi* mai *țes* vecinii noştri unguri?", *ibidem*, nota 315), discuție („Ponta îşi *brodează* ultimele *minciuni* la gherghefu l la care lucrează de la instalare încoace", *ibidem*, nota 588), conflict („Polițiştii *m-au snopit în bătaie*", *ibidem*, nota 599). Cea de-a treia subdiviziune a domeniului sursă *om*, fiziologia umană şi aspecte ale acesteia, precum gustul, se proiectează asupra domeniilor țintă *sentimente* şi *conținut lingvistic*. Sentimentului i se asociază în mod direct o stare fiziologică („Țiriac moare de *oftică*", *ibidem*, nota 486, „Căutăm jucători tineri cu *foame de performanță*", *ibidem*, nota 491) sau, indirect, acțiuni care conduc la o anumită stare fiziologică sunt asociate cu sentimentele („Te aştepți să rămâi *paralizat de uimire*", *ibidem*, nota 474, „Românii *înghit umilința* de la locul de muncă", *ibidem,* nota 495).

Situat pe cea mai înaltă treaptă a Marelui lanț al ființei, *cosmosul*, reprezentat în corpusul nostru de *natură* şi de *timp*, devin surse imagistice pentru vorbirea şi gândirea despre om şi despre viață în general. În ceea ce priveşte natura, anumite tipare imagistice ce țin de modul în care se manifestă aceasta sunt transferate omului: „*Mă cutremur* când văd ce scriu unii oameni" (*ibidem*, nota 165), „Cum *m-am înseninat* citind o carte!" (*ibidem*, nota 168), iar de la domeniul sursă *timp* se transferă către viață succesiunea specifică a intervalelor sale mai restrânse, ziua („Visez ca *amurgul vieții* să mă prindă pe malul mării", *ibidem*, nota 268), sau mai largi, anul („*Toamna vieții* poate fi plină de culoare", *ibidem*, nota 272).

Apropierea de semantica cognitivă este posibilă prin recuperarea, din punct de vedere operațional şi epistemologic, a unor elemente care permit atât recunoaşterea funcției cognitive a fenomenului metaforic, cât şi prezența lui în

BDD-A20084 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 3.239.59.193 (2024-03-19 09:50:05 UTC)

vorbirea şi gândirea cotidiană. Cu toate acestea, spre deosebire de orientarea cognitivă, lingvistica integrală include conceptualul în semnificaţional, acesta înscriindu-se în dimensiunea „funcţiei semnificative" esenţiale a vorbirii şi abia ulterior orientându-se spre lume. Prin studiul nostru, am urmărit conturarea unei viziuni de ansamblu asupra metaforelor conceptuale în limba română, de pe terenul lingvisticii integrale însă, fructificând, totodată, câştigurile incontestabile ale semanticii cognitive. Fără a separa conceptualul de lingvistic, considerăm, în manieră integralistă, că metaforele conceptuale iau naştere în spaţiul semnificaţional al limbajului, surprinzând fenomenul creativităţii lingvistice, în general, şi metaforice, în particular, ca proces sau *energeia*, nu doar ca produs fixat.

BIBLIOGRAFIE

Borcilă 1997 = Mircea Borcilă, *Marele lanţ al fiinţei. O problemă de principiu în poetica antropologică*, în „Limbă şi literatură", XLII, 1997, nr. 2, p. 13-19.

Borcilă 2002–2003 = Mircea Borcilă, *Lingvistica integrală şi fundamentele metaforologiei*, în DR, serie nouă, VII–VIII, 2002–2003, p. 47–77.

Coseriu 1990/2000 = Eugenio Coseriu, *Structural semantics and cognitive semantics*, în „Logos and language". Journal of General Linguistics and Language Theory, I, 2000, nr. 1, p. 19–42.

Coşeriu 1952/2009 = Eugeniu Coşeriu, *Creaţia metaforică în limbaj*, în idem, *Omul şi limbajul său. Studii de filozofie a limbajului, teorie a limbii şi lingvistică generală*, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", 2009, p. 167–197.

Dobrovol'skij–Piirainen 2005 = Dimitrij Dobrovol'skij, Elisabeth Piirainen, *Figurative Language. Cross-Cultural and Cross-Linguistic Perspectives*, Amsterdam, Elsevier, 2005.

DR, serie nouă = „Dacoromania", serie nouă, Cluj-Napoca, I, 1994–1995 şi urm.

Faur 2012 = Elena Faur, *The Metaphors for Death and the Death of Conceptual Metaphors in Poetry. An Analysis Based on Emily Dickinson's Poem «Because I Could not Stop for Death »*, în DR, serie nouă, XVII, 2012, nr. 2, p. 108–123.

Faur 2013a = Elena Faur, *Semantica cognitivă şi emergenţa studiilor elocuţionale*. Teză de doctorat, Cluj-Napoca, Universitatea „Babeş-Bolyai", 2013.

Faur 2013b = Elena Faur, *Integral Semantics and Conceptual Metaphor: Rethinking Conceptual Metaphor Within an Integral Semantics Framework*, în „Journal of Cognitive Semiotics", V, 2013, nr. 1–2, p. 108–139; http://www.cognitivesemiotics.com. 23 noiembrie 2014.

Ibarretxe-Antuñano 2013 = Iraide Ibarretxe-Antuñano, *The relationship between conceptual metaphor and culture*, în „Intercultural Pragmatics", X, 2013, nr. 2, 2013, p. 315–339.

Kövecses 2005 = Zoltán Kövecses, *Metaphor in Culture. Universality and Variation*, Cambridge, Cambridge University Press, 2005.

Kövecses 2010 = Zoltán Kövecses, *Metaphor. A practical introduction*, Oxford, Oxford University Press, 2010.

Lakoff–Johnson 1980/1985 = George Lakoff, Mark Johnson, *Les métaphores dans la vie quotidienne*, Paris, Les Editions de Minuit, 1985.

Lakoff–Turner 1989 = George Lakoff, Mark Turner, *More than Cool Reason. A Field Guide to Poetic Metaphor*, Chicago–London, The University of Chicago Press, 1989.

Müller 2008 = Cornelia Müller, *Metaphors Dead an Alive, Sleeping and Walking. A Dynamic View*, Chicago–London, University of Chicago Press, 2008.

Tomoiagă 2013 = Maria-Alexandrina Tomoiagă, *La métaphore dans l'activité de parler*, în StUBB, Philologia, LVIII, 2013, nr. 2, p. 201–214.

BDD-A20084 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 3.239.59.193 (2024-03-19 09:50:05 UTC)

Tomoiagă 2014 = Maria-Alexandrina Tomoiagă, *Metaforica vorbirii în limbajul cotidian. Cu un proiect de sistematizare a domeniului românesc contemporan*. Teză de doctorat. Partea a III-a, Cluj-Napoca, Universitatea „Babeş-Bolyai", 2014.

Yu 2008 = Ning Yu, *Metaphor from Body and Culture*, în *Cambridge Handbook of Metaphor and Thought*, Cambridge, Cambridge University Press, 2008.

Zlatev 2011 = Jordan Zlatev, *From Cognitive to Integral Linguistics and Back Again*, în „Intellectica", LVI, II, 2011, p. 125–147.

CONCEPTUAL METAPHORS IN CONTEMPORARY ROMANIAN LANGUAGE

(*Abstract*)

Conceptual metaphor represents one of the concepts within whose boundaries integral linguistics and cognitive semantics may be brought together, despite different research directions. Although drawing a distinction between the linguistic and the conceptual metaphor is not deemed necessary, the paper aims at enhancing cognitivist gains from the perspective of integral linguistics. Moreover, we propose a new taxonomy of conceptual metaphors, which reveals their specific cultural dimension in a more effective manner, and we synthesise the recurring target domains and source domains in metaphorical designation on the basis of a contemporary Romanian language corpus.

Cuvinte-cheie: *metaforă conceptuală*, *lingvistică integrală*, *semantică cognitivă*, *domeniu ţintă*, *domeniu sursă*

Keywords: *conceptual metaphor*, *integral linguistics*, *cognitive semantics*, *target domain*, *source domain*

Universitatea de Medicină şi Farmacie
„Iuliu Haţieganu"
Limbi moderne aplicate în Medicină
Cluj-Napoca, str. Louis Pasteur, 6
alexandrina.tomoiaga@yahoo.fr

BDD-A20084 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 3.239.59.193 (2024-03-19 09:50:05 UTC)